

Eszztétikai tudományos konferencia a Szovjetunióban

1963. január 28-a és 31-e között Moszkvában tudományos konferenciát tartottak „A dolgozók esztétikai nevelése a kommunista társadalom széles kibontakozó építése időszakában” témáról. Ez volt az első össz-szövetségi esztétikai konferencia, s két-három évenként a folytatása sem fog elmaradni. Célja volt, hogy a szovjet élet tényleges helyzetéből kiindulva a kommunizmus építésének sajátos szükségletei szemszögéből megszabja az esztétika előtt álló feladatokat általában s az esztétikai nevelés kérdéseit különösen.

A konferencia munkarendje három előadásból, s a hozzájuk kapcsolódó felszólalásokból állott. A három előadás között sajátos munkamegosztás volt. A marxista esztétika előtt álló általános feladatokat A. G. Jegorov fejtette ki „A kommunizmus építése és a marxista—leninista esztétika kérdései” című előadásában. Jegorov hangsúlyozta, hogy soha nem volt ilyen jó talaja az esztétikai elméleti munkának. Az esztétikai nevelés nem szabad a művészi nevelés kérdésére leszűkíteni, bár a művészeti nevelés az esztétikai nevelés legjelentősebb területe. A marxista esztétika kategóriái, a szocialista realizmus, a művészet népisége, pártossága változatlanul érvényben maradnak, s bármily fontos is például a kibernetika és az információelmélet hozzájárulása az esztétika tudományához, enn ek megvan a maga önálló területe. A művészettel kapcsolatban két véglet ellen kell harcolni, azok ellen, akik lakkozni akarják a szovjet életet, s azok ellen, akik szkepszist és pesszimizmust terjesztenek. Régebben Sztálinék olyan Cscedrineket és Gogolokat akartak, akik senkit sem támadnak; mi a szatíra elé egyetlen követelményt állítunk — mondotta —: azokat üsse, akiket ütni kell. Harcolni kell az ellen a tendencia ellen, amely Marx mondását megfordítva, a majomból, a pusztai állati ösztönlényből akarja a szocialista embert megérteni és megrajzolni. A művészet minden ember számára felismerhetően s mélyen kell hogy tükrözze a világot. A szocialista realizmus alkotói módszer, amely összefér különböző irányzatokkal.

Az esztétikai nevelés kérdéseit V. K. Szkatyerscsikov elemezte „A dolgozók eszmei-esztétikai nevelése a kommunista társadalom széles kibontakozó építése időszakában” című előadásában. M. F. Ovszjanyikov „A marxista—leninista esztétika oktatása a főiskolákon és egyetemeken, szerepe a tanulóifjúság esztétikai nevelésében” című előadása szervezeti kérdésekkel foglalkozott. A számos hozzászólás közül különösen figyelmet keltett L. N. Kogan (Szverdlovszk) „A munka szerepe a dolgozók esztétikai nevelésében”, R. A. Sein (Szverdlovszk) „Technikai esztétika és a tömegek esztétikai nevelése”, V. A. Razumnüj „A művészet szerepe az esztétikai nevelésben”, G. Z. Apreszjan „A tömegek művészi öntevékenysége”, A. I. Ivanov (Szaratov) „A tanulóifjúság esztétikai nevelése és az egyetemi-főiskolai képzés” és A. B. Scserbó (Vinnica) „A tanító esztétikai nevelő tevékenysége tapasztalatából” című felszólalása. A konferencia munkájában külföldi vendégek is részt vettek, Bulgáriából, a Német Demokratikus Köztársaságból John, Romániából Moraru professzorok. Hazánkat dr. Szigeti József, a Filozófiai Intézet igazgatója képviselte.

Az értekezlet az esztétika és az esztétikai nevelés kérdéseit annak a három alapvető feladatnak a szempontjából vizsgálta, melyeket a szovjet népnek a kommunizmus építése folyamatában meg kell oldania, ezek: a kommunizmus anyagi-műszaki alapjának lerakása, új társadalmi viszonyok létrehozása és tökéletesítése, s a kommunizmust felépítő új típusú, harmonikusan fejlett ember kialakítása. Az alábbiakban röviden ismertetjük azokat a kérdéseket, amelyek a konferencia figyelmének középpontjában álltak.

Sokat foglalkoztak az esztétika tárgyával, az esztétikum megnyilvánulásának különböző szféráival. Bíralták az erről eddig uralkodott felfogásokat, hangsúlyozták, hogy az esztétikát nem lehet csak a művészetekkel foglalkozó tudománnyá szűkíteni. Az esztétikum ugyanis nemcsak a művészetek területén jelentkezik, hanem a társadalmilag hasznos tevékenység valamennyi területén megnyilvánul, így elsősorban a termelő tevékenységben, de az emberek egymás közötti viszonyában, s a életmódban, a magatartásban stb. is. Az esztétikának éppen ezért bővül a tárgya, s magába kell hogy foglalja az esztétikum valamennyi megjelenési szférájának a vizsgálatát. A konferencia számot is adott azokról a kezdeti sikerekről, amelyeket e téren már eddig elértek. A termelésben, a munkafolyamatban megvalósuló esztétikumot mint a következő három összetartozó vonatkozás egységét vizsgálták:

- a) a munkatermék szépsége, a termelő tevékenység produktumainak esztétikai értéke,
- b) az ember tevékenységének szépsége a természettel folytatott harcban, a munkafolyamatnak mint olyannak a szépsége, s e folyamatban a szaktudás alkotó jellegű megnyilvánulása,
- c) a munka szociális feltételeinek, azon társadalmi viszonyok, konkrét munka-körülmények szépsége, amelyekben megvalósul a munka.

A termelő tevékenység kapcsán létrejövő esztétikum élesen ráirányította a figyelmet az esztétikumhoz való emberi viszony jellegére. Hangsúlyozták, hogy a munkafolyamatban megvalósuló esztétikum az alapja annak, hogy kiküszöböljük az esztétikaihoz való viszonyból a csak szemlélődő jelleget, azt, hogy az esztétikumot csak érzékelni, észrevenni törekszünk, nem pedig teremteni, létrehozni is. A munkafolyamatban létrejövő esztétikum lényege éppen az, hogy a széles dolgozó tömegek aktívan viszonyulnak hozzá, a saját maguk alkotó tevékenysége során hozzák létre. A kommunizmus felépítésének folyamatában ezáltal a munka a széles dolgozó tömegek esztétikai értékeket létrehozó tevékenységévé válik, a minden oldalúan fejlett személyiség benső szükségletéből fakadó alkotó tevékenységgé, amelyben kielégülnek és megvalósulnak a sokoldalú emberi igények és képességek, amiről évszázadok óta az emberiség legjobbjai álmodoztak.

E cél érdekében már eddig is jelentős eredményeket értek el. Kialakult az esztétikának egy sajátos ága, a technikai esztétika, a munka esztétikája, amely az esztétikum megnyilvánulásának ezt a területét vizsgálja. E kérdések kutatására létrehozták a technikai esztétika össz-szövetségi tudományos-kutató intézetét, 1961 októberében Szverdlovszkban konferencián tanácskoztak az ipari termelés esztétikai problémáinak kérdéséről; továbbá Szverdlovszkban egy művészeti főiskolát hoznak létre e terület speciális kádereinek kiképzésére. Az esztétikusoknak egy sajátos csoportja kezd kialakulni a termelési-esztétikusokban, ez megköveteli az esztétika, az illető termelési ág mérnöki szinten való ismeretét, s mindezekhez még párosulni kell művészi tehetségnek, mert a termelési-esztétikusok a kor bonyolultan komplex jelenségeinek testet öltői: mérnök-, esztétikus-, művésztulajdonságok sajátos ötvözetei. A konferencián számtalan példát említettek arra is, hogy ezek a követelmények még sokszor nem egy személyben jönnek létre, hanem sajátos szimbiózis alakul ki e területek képviselői között, bár már az sem

ritka, hogy e követelmények egy alkotó személyiségben összpontosulnak. Az itt érintett kérdések a kommunizmusoz való átmenet időszakában mind jelentősebbé válnak majd, ezért az esztétikai kutatásnak fokozott figyelmet kell rájuk fordítani.

A konferencia másik központi problémája az esztétikai nevelés kérdése volt. A vita kapcsán az esztétikai nevelés lényegét a maga bonyolult sokrétűségében vizsgálták, felvetődtek az esztétikai nevelés történetének, fogalmának és a jelenlegi időszakbeli feladatának a kérdései. Megmutatták, hogy az esztétikai nevelés egyrészt elősegíti a természetben és a társadalomban levő szép és általában az esztétikai érzékelése és megértése képességének a kifejlődését, másrészt elősegíti a szép létrehozása képességének a kialakulását az emberi tevékenység különböző területein. Az esztétikai nevelés fogalmának meghatározása kapcsán hangsúlyozták az esztétikai megismerő szerepének és valóságot átalakító, aktív oldalának az egységét. Az esztétikai megismerő szerepe sem merül ki a passzív szemlélődésben, hozzá tartozik a valóság jelenségeinek esztétikai értékelése. Az értékelés alapja a kommunizmus esztétikai ideálja. Az esztétikai aktív oldalának vizsgálatánál megmutatták, hogy az emberek törekvése bevinni az életbe a szépséget, a világot átalakítani a szép törvényei szerint. A világ átalakítása a szép törvényei szerint megvalósul az anyagi termelés területén és az emberek társadalmi viszonyainak átalakítása kapcsán. Az esztétikai aktív oldalának egyik legvilágosabb megnyilvánulása a művészetek különböző ágaiban való aktív művészi tevékenység, a műalkotások létrehozása. Az esztétikai nevelés eredményei megmutatkoznak az emberek esztétikai nézeteiben, ízlésében s ennek gyakorlati realizálásában az emberi tevékenység folyamán. Az esztétikai nézetek a világnézet fontos összetevői, magukban foglalják a szép lényegéről való elképzelés egész rendszerét, az emberek esztétikai tevékenysége értelmének és feladatainak, a művészet társadalmi szerepének és természetének, művészség elveinek stb. osztályszerű felfogását.

A konferencia részletesen foglalkozott az esztétikai nevelés feladataival a kommunizmus építésének jelenlegi időszakában. A kommunizmus anyagi-műszaki bázisának létrehozásában nagy feladatok állnak a technikai esztétika s az általa megvalósítható esztétikai nevelés előtt. E nevelésnek elő kell segíteni a munkához való erkölcsi és esztétikai viszony kapcsolatának fejlődését, létre kell hozni az emberekben azt az igényt, hogy a munka esztétikai örömet keltő alkotássá váljék, s csak szép munkatermékeket hozzanak létre. Az új társadalmi viszonyok létrehozásában az esztétikai szorosan összefonódik az etikaival, s az esztétikai nevelés alapvető feladata a kommunista életmód szépségének a megmutatása. Az esztétikai nevelésnek különösen nagy a szerepe az új típusú ember kialakításában, abban, hogy gazdag, sokoldalúan fejlett személyiséggé váljék, akinek öntudata és magatartása megfelel a kommunizmus eszméinek.

Az esztétikai nevelés kapcsán részletesen foglalkoztak a művészetek esztétikai nevelő szerepével, rámutattak, hogy a művészet az esztétikai nevelésnek egyik legfontosabb formája. Rendkívül nagy feladat a tömegek művészi ízlésének a nevelése, arra való nevelésük, hogy helyesen értelmezzék, értékeljék a művészet alkotásait.

A vita kapcsán élesen bírálták az egyes művészeti ágakban megnyilvánuló absztrakcionizmust, formalizmust mint a burzsoá ideológia megnyilvánulását. Hangsúlyozták, hogy az absztrakt, a formalista művészet nem egyeztethető össze a szocialista művészet társadalmi szerepéből fakadó feladatok szolgálatával, az ilyen alkotások képtelenek szolgálni a művészet eszközeivel a kommunizmus építését.

Számot vetettek azokkal az eredményekkel, melyeket az esztétikai nevelés kérdéseinek kidolgozásában eddig elértek. Ennek kapcsán megállapították, hogy e kutatásoknak a következő pozitívumai vannak:

a) Mind erősebb törekvés, hogy megmutassák a külső valóság (elsősorban a társadalmi valóság), a munka stb. esztétikai nevelő jelentőségét.

b) Annak megmutatása, hogy az esztétikai nevelés a kommunista nevelésnek egy része, s az esztétikai nevelésnek kommunista eszmeiségűnek kell lennie.

c) Törekvés arra, hogy a személyi kultusz időszakában létrejött ízlésbeli torzulásokat kiküszöböljék, s a kommunista ember korszerű ízlését alakítsák ki.

E kutatásoknak hiányosságait az alábbiakban foglalták össze:

a) Nem eléggé mélyen és sokoldalúan fejtik ki az esztétikai nevelés aktív hatását.

b) Egyes munkákban nem fordítanak kellő figyelmet az esztétikai neveléssajátosságaira, sok esetben — különösen az erkölcsi neveléstől — nem határolják el megfelelően.

A konferencia vitájában dr. Szigeti József elvtárs is felszólalt. Felszólalásában a formalizmus két formája — az absztrakcionizmus és a naturalizmus — elleni harc problémáival foglalkozott. Rámutatott, hogy az absztrakt művészet hívei a többi között a zene lényegének helytelen értelmezésével, visszatükröző szerepe tagadásával akarják igazolni az absztrakt művészet létjogosultságát. Megmutatta e nézetek hamisságát, s kifejtette, hogy a zenei jelentés logikája konkrét történelmi logika, amit egészen a zenei formáig lehet bizonyítani. Éppen ezért az absztrakt művészet híveinek hivatkozása a zenére hamis, megalapozatlan hivatkozás; az absztrakt művészet hatása nem rokon a zene hatásával.

Az absztrakcionizmus mellett a formalizmusnak van egy másik formája is: a naturalizmus. A naturalizmus formalizmus abban az értelemben, hogy a valóság felszíni jelenségeihez szolgáian ragaszkodik. A naturalizmus képviselői nem értik, hogy a természeti formákon keresztül társadalmi tartalmakat kell kifejezni.

A szocialista realizmus útja nem a valóság felszíni formáinak másolgatása, nem is az elvont formai elemekkel való önkényes játék, hanem az emberi, a társadalmi valóság lényeges összefüggéseinek mély művészi feltárása. A szocialista realista művészet megteremtése megköveteli a kétfrontos harcot, melynél időlegesen előtérbe kerülhet a formalizmus egyik formája elleni harc — így a Szovjetunióban az absztrakcionizmus elleni harc —, de hosszú távon szemlélve a formalizmus mindkét formáját meg kell szüntetni, mert mindkettő akadály a új szocialista művészet fejlődésének.

A tanácskozás központi kérdése volt az esztétikai oktatás, az esztétikai nevelés szervezeti vonatkozásainak megvizsgálása is. Az egyetemeken és a főiskolákon az esztétikai oktatás komolyabb fejlődése 1959-ben indult meg, amikor fakultatív módon mindenütt bevezették 32 órás programmal az esztétika oktatását. E három év alatt értékes tapasztalatokat gyűjtöttek az esztétika egyetemi és főiskolai oktatásával kapcsolatban, s a konferencián kicserélték e tapasztalatokat. Az esztétika oktatásában szélesen felhasználják az illusztráció eszközeit (filmek, diafilmek, magnetofon, reprodukciók stb.), kollektív múzeum-, színház-, film- stb. látogatásokat szerveznek, az előadásokra, szemináriumokra meghívják az alkotó művészeket (többször saját műveiket vitatják meg). A hallgatókat bevonják az esztétikai felvilágosító-propaganda munkába, saját előadásokkal lépnek fel üzemekben, iskolákban.

Nemrégén jelent meg az esztétika oktatásának 72 órás programja. Ez számolt az előző programok hiányosságaival, s a marxista-leninista esztétika fejlődésének legújabb eredményeit is magában foglalja. Az esztétikai helyes értelmezésének biztosítására új témát iktattak az új programba: „Az esztétikai megjelenésének szférája. Az ember esztétikai tevékenységének alapvető területei”. Az új program részletesebben foglalkozik az esztétikai érzék, az esztétikai ideál, az esztétikai ízlés, az esztétikai nézetek és elméletek problémáival. Önálló téma a programban „A nép esztétikai nevelése a kommunista társadalom széles kibontakozó építése időszakában”. E program alapján folyik az esztétika nem fakultatív oktatása.

Az egyetemi és főiskolai esztétika oktatás egyik legnagyobb problémája a káderek hiánya, ezért az utóbbi években nagy gondot fordítottak a káderek képzésére. 1962-ben

már négy doktori disszertációt védtek meg az esztétika tárgyköréből, két további védelem előtt áll. Rendkívül széles méreteket öltött az aspiránsképzés. Csak a moszkvai Lomonoszov Egyetem esztétikai tanszékén több, mint 30 aspiráns tanul. Minthogy azonban még ez is kevés az esztétika iránt megnövekedett érdeklődés kielégítésére, az egyetemen filozófiai fakultásain a hallgatók egy részét esztétikára szakosítják. A konferencián hangsúlyozták, hogy az esztétikai nevelést nem az egyetemeken kell elkezdni, s ezért javasolták: a pedagógiai főiskolákon hozzák létre az esztétikai nevelés tanszékét, hogy a tanítók, tanárok az esztétikai nevelési ismereteknek legalább az alapjait elsajátíthassák.

Az esztétika iránti növekvő érdeklődés abban is megmutatkozik, hogy mind több tudományos mű lát napvilágot e tárgykörből. 1960-ban megjelent a „Marxista esztétika alapjai” tankönyv és a „Vázlatok a marxista—leninista esztétika köréből” második, átdolgozott kiadása. Hozzákezdtek az esztétika története szöveggyűjteményének öt-kötetes kiadásához, az első kötete már meg is jelent. Nyomdában van „Az esztétika történetének rövid összefoglalása”, készül „Az esztétikai terminológia rövid szótára”. „A marxista—leninista esztétika alapjai” tankönyvnek komoly hiányosságai szükségessé tették új, alapvető kézikönyv kidolgozását; a moszkvai esztétikusok egy csoportja már hozzáfogott ehhez a munkához. Az esztétika 32 órás programjának megfelelő tankönyv kidolgozását is szorgalmazzák.

A kádereképzés alapvető problémáinak megoldásával az egyetemeken és főiskolákon a fakultatív esztétikai oktatást mindenütt kötelezővé teszik. Javítják az oktatás színvonalát, az általános esztétika alapjainak oktatása mellett mind nagyobb figyelmet fordítanak az illető főiskola, egyetem profiljából fakadó ágazati esztétikák oktatására. A konferencia csak az általános esztétika fakultatív oktatásának eddigi tapasztalataival foglalkozott, de nem mérte fel a különböző művészeti főiskolákon folyó esztétikai oktatás tapasztalatait. E terület áttekintése még jobban megmutatná, hogy az esztétikai képzés területén milyen nagy munka folyik a Szovjetunióban.

Az első össz-szövetségi esztétikai tudományos konferencia jó munkát végzett. Hozzájárult az esztétika tudománya előtt álló feladatok megoldásához, s tapasztalatai elősegítik, hogy a következő konferenciák még sikeresebbek legyenek. Eredményeit a következőkben foglalhatjuk össze:

a) Ez volt az esztétikusok nagy táborának első találkozója, ahol számot lehetett vetni a meglevő káderekkel, fel lehetett mérni felkészültségük általános színvonalát, érdeklődési körét stb., s szorosabb kapcsolatok épülhettek ki közöttük. Ez lehetővé tette a megfelelőbb kádereképzést, elosztást stb.

b) A konferencia az eddig szerzett jó tapasztalatok csereközpontjává vált. De felhívta a figyelmet a hiányosságokra is, ezzel lehetővé téve a kiküszöbölésüket.

c) Jó alkalom volt arra, hogy felhívja a közvélemény figyelmét az esztétika, az esztétikai nevelés kérdéseire, a társadalmi és állami szervek számára hozzáférhetővé tegye mind a pozitív, mind a negatív tapasztalatokat az esztétikai élet területén, s ezáltal sarkallja a feladatok megoldására tett erőfeszítéseket.

d) A konferencia meghatározta az esztétikának, az esztétikai nevelésnek a társadalmi fejlődés adott szakaszából fakadó feladatait. Megjelölte a feladatok megoldásának elvi és gyakorlati kérdéseit, s javaslatot tett az ezzel összefüggő szervezeti intézkedésekre.

Milyen hiányosságai voltak a konferenciának?

a) Programja zsúfolt volt, teljesen betöltötték az előre előkészített előadások és hozzászólások. Így idő hiányában szabad vitára nem volt lehetőség, a résztvevők nem tudtak hozzászólni és kritikusan reagálni az elhangzottakra.

b) A konferencián az esztétikai kutatás, az esztétikai nevelés hiányosságai gyengén voltak feltárva, inkább a pozitív tapasztalatokat elemezték.

c) Az előadásokhoz kevés illusztráció volt, s ami volt — szervezési okok miatt — nem volt hatékony.

d) A felszólalók között kevés volt az alkotó művész; írók, rendezők, képzőművészek, a filmművészet képviselői nemigen hallatták hangjukat.

E hiányosságok nem homályosíthatják el a Konferencia követésre méltó eredményeit. A konferencia anyagának ismerete fel kell hogy hívja a figyelmet a magyar esztétikai élet hiányosságaira, jelentős elmaradására. A Szovjetunióban azon dolgoznak (s ennek objektív és szubjektív feltételeit most teremtik meg), hogy a fakultatív esztétikai oktatást minden egyetemen és főiskolán kötelezővé tegyék. Hol vagyunk mi még ettől? Nálunk még fakultatíve sincs bevezetve mindenütt az esztétika! Hazánkban még egyes művészeti főiskolákon is gyenge az esztétikai képzés. A konferencia tapasztalatait fel kell használni saját okulásunkra, s minél előbb hozzá kell kezdeni az esztétika, az esztétikai nevelés területén levő elmaradás felszámolásához. Mindezek a problémák szerves részei a szocialista kulturális forradalomnak, amelynek megvalósításából a magyar esztétikusoknak is fokozottan ki kell venniök a részüket.

N. Z.